

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК ФОРМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В статті досліджуються питання розвитку фермерського господарства в Харківській області. Дається характеристика динаміки кількості фермерських підприємств у регіоні. Розглядається зайнятість населення та оплата праці робітників фермерських господарств. Аналізуються територіальні особливості виробництва та реалізації основних сільськогосподарських культур (зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, соняшнику) фермерськими господарствами. Встановлюються особливості фінансових результатів діяльності фермерства в районах області.

Ключові слова: фермерське господарство, мале підприємництво, сільськогосподарські культури.

Анна Кулешова. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ФЕРМЕРСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ КАК ФОРМЫ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА. В статье исследуются вопросы развития фермерского хозяйства в Харьковской области. Дается характеристика динамики количества фермерских хозяйств в регионе. Рассматривается занятость населения и оплата труда рабочих фермерских хозяйств. Анализируются территориальные особенности производства и реализации основных сельскохозяйственных культур (зерновых и зернобобовых культур, сахарной свеклы, подсолнечника) фермерскими хозяйствами. Определяются особенности финансовых результатов деятельности фермерства в районах области.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, малое предпринимательство, сельскохозяйственные культуры.

Ganna Kulieshova. THE TERRITORIAL FEATURES OF THE FARMING IN THE KHARKIV REGION AS A FORM OF SMALL BUSINESS. The questions of the development of farming in the Kharkiv region are studied. The characteristic of the farm enterprises dynamics in the region is given. The employment and the labor remuneration in the farms are considered. The territorial features of production and sales of major crops (cereals and legumes, sugar beet, sunflower) are analyzed. The features of the financial results of farming in territorial districts of the region are determined.

Keywords: farm, small business, agricultural cultures

Вступ. Постановка проблеми. Сільське господарство в Україні є однією з головних галузей матеріального виробництва, що відіграє важливу роль у житті суспільства. Відродження українського села і селянства є одним з найважливіших завдань нашої держави.

Створення конкурентного ринкового середовища багато в чому пов'язано із розвитком малого підприємництва, важливою складовою якого в сільському господарстві та агропромисловому комплексі (АПК) є фермерські господарства. Сьогодні цілком очевидно, що успіх ринкових перетворень в аграрному секторі великою мірою визначається тим, як вдається реалізовувати потенціал фермерства. А це, в свою чергу, має сприяти вирішенню проблем зайнятості сільського населення, реалізації можливостей аграрного сектору національної економіки. Тому особливо актуальним є дослідження розвитку фермерського господарства регіонів України, у тому числі і Харківської області.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сільського господарства та АПК України достатньо повно висвітлені у суспільно-географічних дослідженнях М.Д. Пістуна, В.П. Нагірної, Г.В. Балабанова, С.І. Іщука. До дослідження АПК Харківського регіону прикута увага Ю.І. Кандиби. Проте залишаються актуальними регіональні дослідження розвитку фермерського господарства як форми малого підприємництва у сільському господарстві.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз розвитку фермерського господарства в Харківській області, виявлення територіальних особливостей, проблем та перспектив діяльності фермерських господарств в регіоні.

Виклад основного матеріалу. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства [1].

Основними напрямками діяльності фермерських господарств є виробництво і переробка сільськогосподарської продукції, транспортування, зберігання та її реалізація, сільський туризм [2].

Фермерське господарство відіграє важливу роль у розвитку економіки Харківської області. На початок 2011 р. в регіоні налічувалось 1196 фермерських господарств, тоді як у 2010 р. – 1226. До 2003 р. їх чисельність з року в рік зростала. Впродовж останніх 7 років спостерігається тенденція до постійного їх скорочення.

Серед районів Харківської області найбільша кількість фермерських господарств зосереджена в Харківському та Богодухівському районах, де їх чисельність перевищує 100 одиниць. Натомість в Зачепилівському, Коломацькому, Великобурлуцькому, Барвінківському, Красноградському та Балаклійському районах кількість фермерських господарств не досягає 20 одиниць (рис. 1).

У групуванні фермерських господарств Харківської області за розміром земельних площ у 2010 р. найбільшу питому вагу (38,7 %) займає група з площею сільськогосподарських угідь від 20,1 до 50 га, дещо менший відсоток – 15 % – складає група з площею від 100,1 до 500 га та 14,3 % – від 50,1 до 100 га. Найменшу ж групу формують фермерські господарства з площею угідь до 3 га та від 3,1 до 5 га (по 1,5 %), а 78 фермерських господарств (6,5 %) не мають сільськогосподарських угідь взагалі. Хоча частка господарств, що

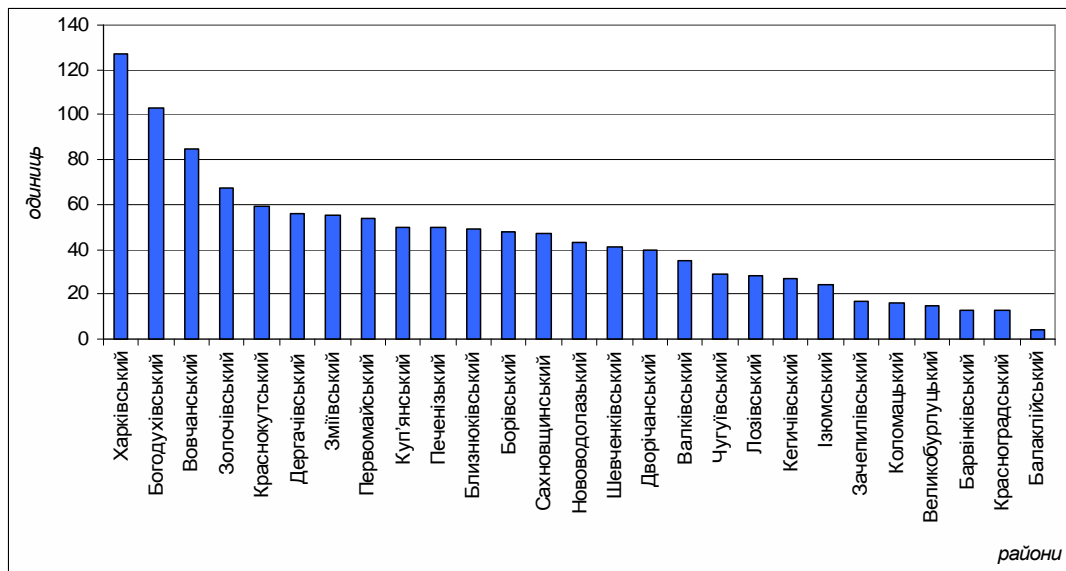

Рис. 1. Ранжування районів Харківської області за кількістю фермерських господарств
(побудовано за даними [4, 5])

мають земельні площі більше 500 га є незначною (9,3 %), питома вага сумарних сільськогосподарських угідь цієї групи становить більше двох третин всієї площі фермерських господарств області.

У розвитку фермерського господарства Харківської області можна виявити наступні особливості:

- найбільшу кількість фермерських господарств мають райони північної та центральної частини області: Харківський, Богодухівський, Вовчанський, Краснокутський, Золочівський, Дергачівський, Зміївський, Первомайський;

- низькі показники кількості фермерських господарств та сільськогосподарських угідь в них характерні для західних районів області (Коломацький, Красноградський, Зачепилівський), центрального Балаклійського району, північно-східного Великобурлуцького та південно-східних Ізюмського та Барвінківського районів. В переважній більшості це промислово розвинені райони області;

- невисокі показники кількості фермерських господарств спостерігаються в Куп'янському (50 од.) та Борівському (48 од.) районах, проте вони мають значні площі сільськогосподарських угідь (рис. 2).

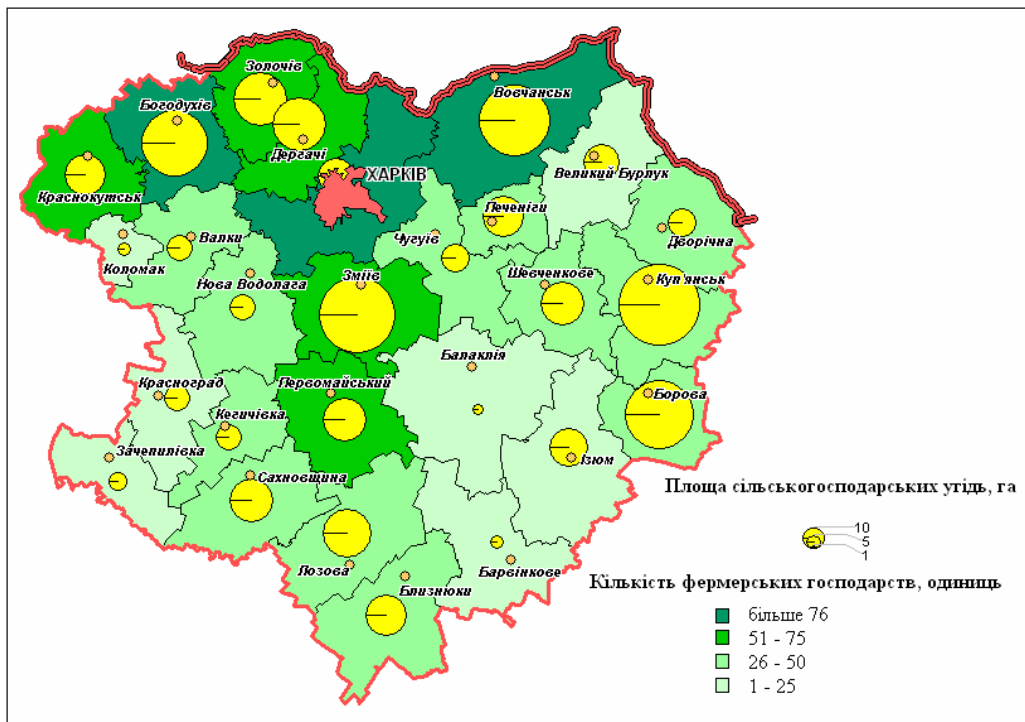

Рис. 2. Кількість фермерських господарств та площа їх сільськогосподарських угідь за районами Харківської області (побудовано за даними [4])

У 2010 р. у фермерських господарствах Харківської області було зайнято 4,2 тис. працівників, з них 1,1 тис. – жінки. Із числа працюючих 1,6 тис. осіб (більше, ніж третина) – члени фермерського господарства, значно більше – 2,6 тис. осіб (майже дві третини) – наймані працівники, з них 2,3 тис. осіб працюють у господарствах постійно (55,1% до загальної чисельності працівників) [4].

Чисельність працюючих у фермерських господарствах Харківської області у 2010 р. зменшилася у порівнянні з 2009 р. на 225 осіб, а у порівнянні з 2000 р. – на 42 особи, тобто майже досягла рівня 2000 р. Порівнюючи показники працюючих 2010 р. та 2004 р., можна зазначити, що кількість працівників у фермерських господарствах зменшилася в 1,7 р.

Серед районів Харківської області найвищі показники середньомісячної заробітної плати працівників фермерських господарств спостерігаються в Золочівському, Чугуївському, Великобурлуцькому, Куп'янському, Ізюмському, Лозівському районах. Близько до них заробітна плата працівників Краснокутського, Красноградського, Зачепилівського, Близнюківського районів. Натомість, найнижчі показники заробітної плати працівників фермерських господарств в Коломацькому, Нововодолазькому, Кегичівському, Шевченківському, Борівському районах (рис. 3).

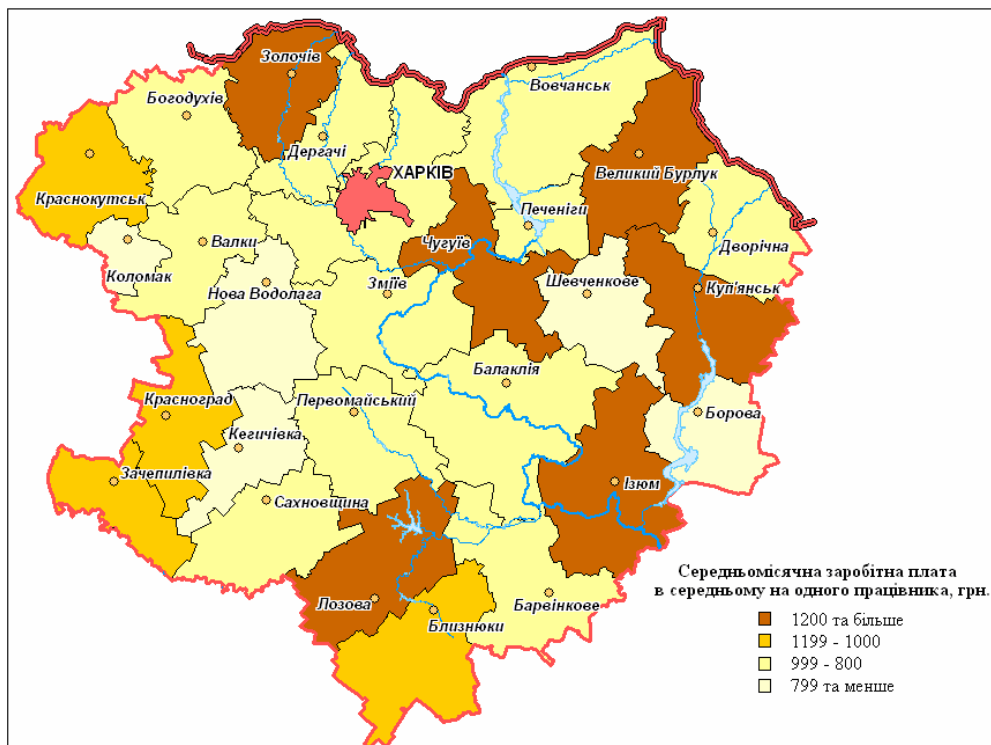

Рис. 3. Заробітна плата найманих працівників фермерських господарств за районами Харківської області
(побудовано за даними [4])

Провідною галуззю аграрної сфери фермерства залишається рослинництво, питома вага якого у загальному обсязі валової продукції, виробленої фермерами у 2010 році, становила 93,8 %. Тваринництво є більш трудомісткою галуззю, що потребує не лише значних затрат коштів, праці, але й спеціалізованих приміщень, кормосховищ, іншої техніки протягом усього календарного року, що робить його мало поширеним серед фермерів області.

У 2010 р. під посівами сільськогосподарських культур у фермерських господарствах було зайнято 179,7 тис. га земель, або на 6,9 % менше, ніж у 2009 році. У загальному обсязі виробництва основних сільськогосподарських культур аграрними підприємствами найбільша частка припадає на виробництво картоплі, на другому місці – виробництво овочів. Слід зазначити, що у порівнянні з 2008 р. скоротилася частка фермерських господарств у виробництві зернових та зернобобових культур (на 4,6 %), соняшнику (на 3,1 %). На 4,8 % знизилася частка фермерських господарств у виробництві картоплі в 2010 р. по відношенню до показників 2009 р. У той же час відчутно зросла частка фермерів у вирощуванні цукрових буряків (на 4,6 % більше у 2010 р., ніж у 2008 р.), овочів – на 2,6 % більше у порівнянні з 2009 р. (рис. 4).

У 2010 р. фермерами області вирощено 1135,5 тис. ц зернових та зернобобових (11,6 % валового збору сільськогосподарських підприємств), 831 тис. ц соняшнику (14,2 %), 744 тис. ц цукрових буряків (фабричних) (18,5 %), 2,8 тис. ц картоплі (24,8 %) та 36,8 тис. ц овочів (18,2 %) [4].

Найвищі показники урожайності зернових та зернобобових культур у фермерських господарствах Харківської області у 2010 р. були в Зачепилівському, Золочівському та Зміївському районах (понад 20 ц з 1 га), найнижчі (менше 10 ц з га) – в Дворічанському, Харківському та Коломацькому районах (рис. 5).

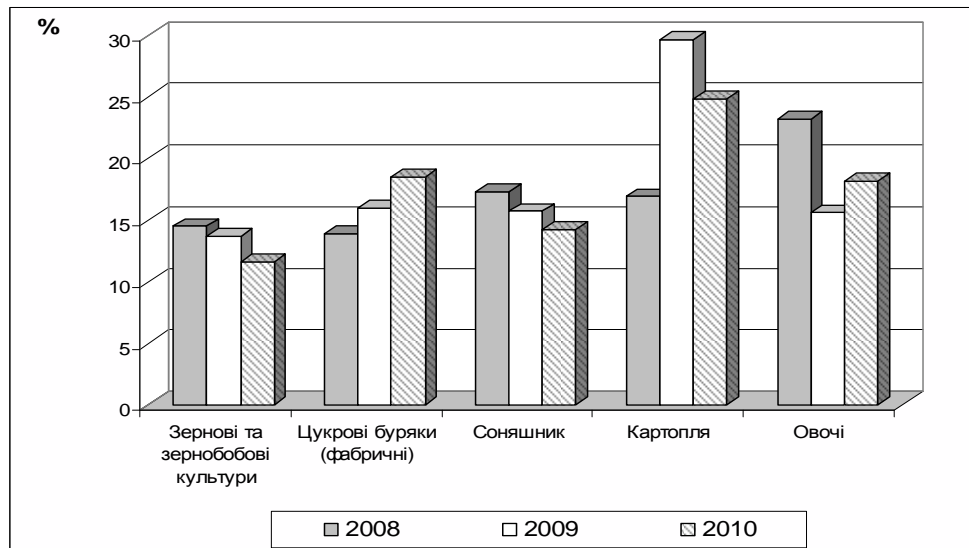

Рис. 4. Динаміка питомої ваги фермерських господарств у загальному виробництві основних сільськогосподарських культур аграрними підприємствами Харківської області (побудовано за даними [4, 5])

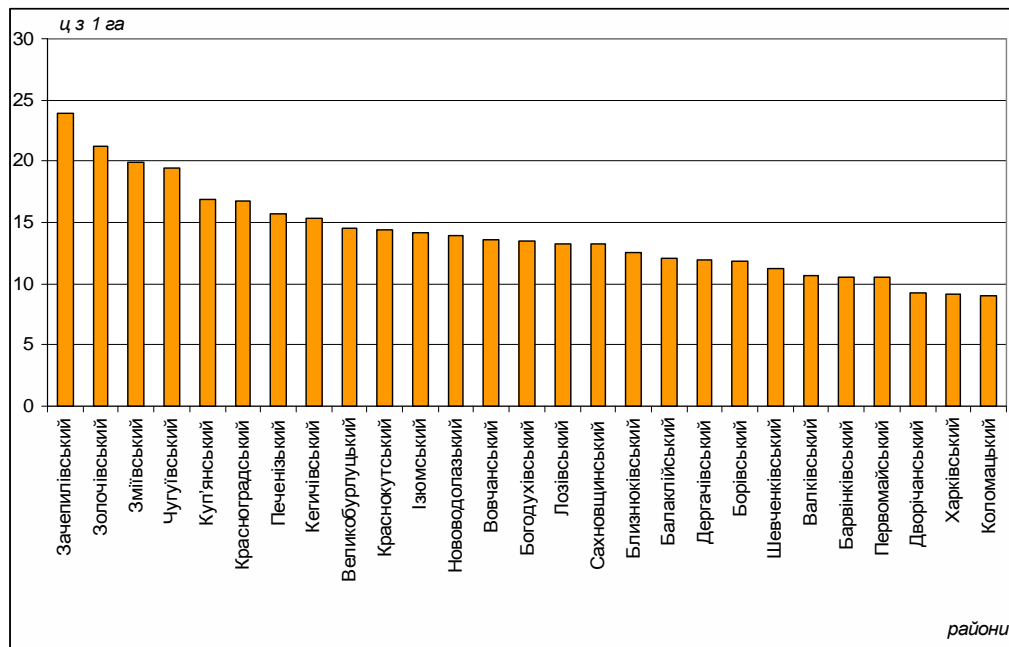

Рис. 5. Ранжування районів Харківської області за урожайністю зернових та зернобобових культур у фермерських господарствах (побудовано за даними [4, 5])

У територіальному розподілі валового збору та реалізації зернових та зернобобових культур фермерськими господарствами Харківської області у 2010 р. можна виявити наступні особливості:

- найбільший обсяг виробництва (більше 60 тис. ц) і, відповідно, реалізації зернових та зернобобових культур зафіксовано в Богодухівському, Золочівському, Вовчанському, Зміївському, Куп'янському та Сахновщинському районах;
- в Борівському, Ізюмському, Лозівському та Близнюківському районах зібрано від 40 тис. ц до 60 тис. ц зернових та зернобобових культур;
- найнижчі показники виробництва та реалізації зернових та зернобобових культур спостерігаються в центральних та західних районах області (рис. 6).

Найвищі показники валового збору цукрових буряків, та, відповідно, й урожайність цукрових буряків спостерігалися в Зміївському, Вовчанському, Дергачівському районах. Невисокі показники валового збору та урожайності цукрових буряків були в Коломацькому, Шевченківському, Великобурлуцькому, Зачепилівському районах. У той же час в Балаклійському, Барвінківському, Валківському, Дворічанському, Золочівському, Ізюмському, Красноградському, Нововодолазькому, Первомайському, Харківському та Чугуївському районах цукрові буряки не вирощували (рис. 7).

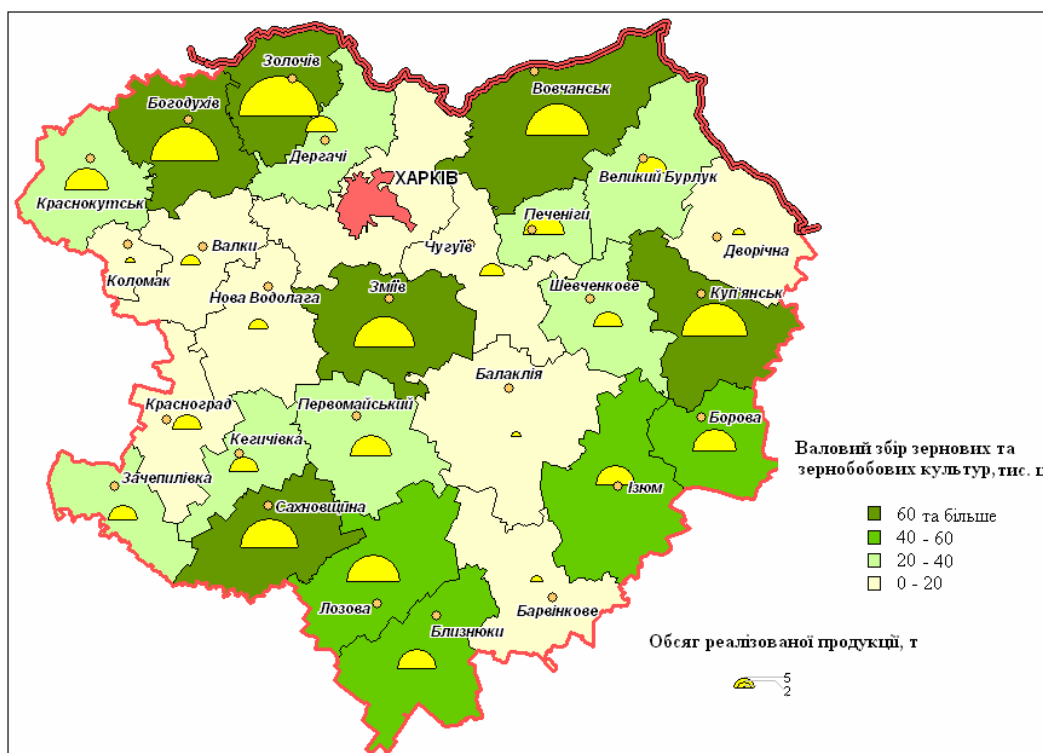

Рис. 6. Валовий збір та реалізація зернових і зернобобових культур фермерськими господарствами за районами Харківської області (побудовано за даними [4, 5])

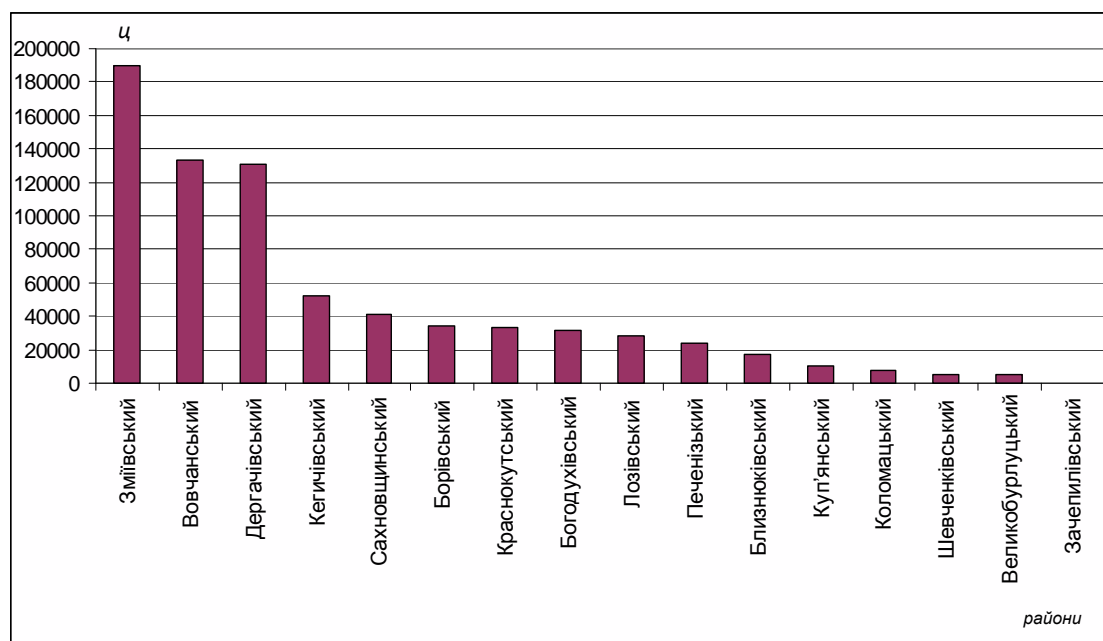

Рис. 7. Ранжування районів Харківської області за валовим збором цукрових буряків фермерськими господарствами (побудовано за даними [4, 5])

За показниками валового збору соняшнику фермерськими господарствами серед районів Харківської області лідерами є Вовчанський, Зміївський, Куп'янський та Борівський райони (понад 50 тис. ц). У той же час найнижчі показники збору соняшнику (до 10 тис. ц) зафіксовано в Коломацькому, Валківському, Красноградському та Барвінківському районах.

Виробництвом продукції тваринництва займалися фермерські господарства лише 13 районів області із 27.

Серед районів Харківської області найбільших дохід від діяльності фермерських господарств отримали Богодухівський, Золочівський, Вовчанський, Зміївський, Куп'янський, Борівський та Лозівський райони;

найнижчі показники доходу зафіксовано за підсумками 2010 р. в Харківському, Коломацькому, Нововодолазькому, Балаклійському та Барвінківському районах (рис. 8).

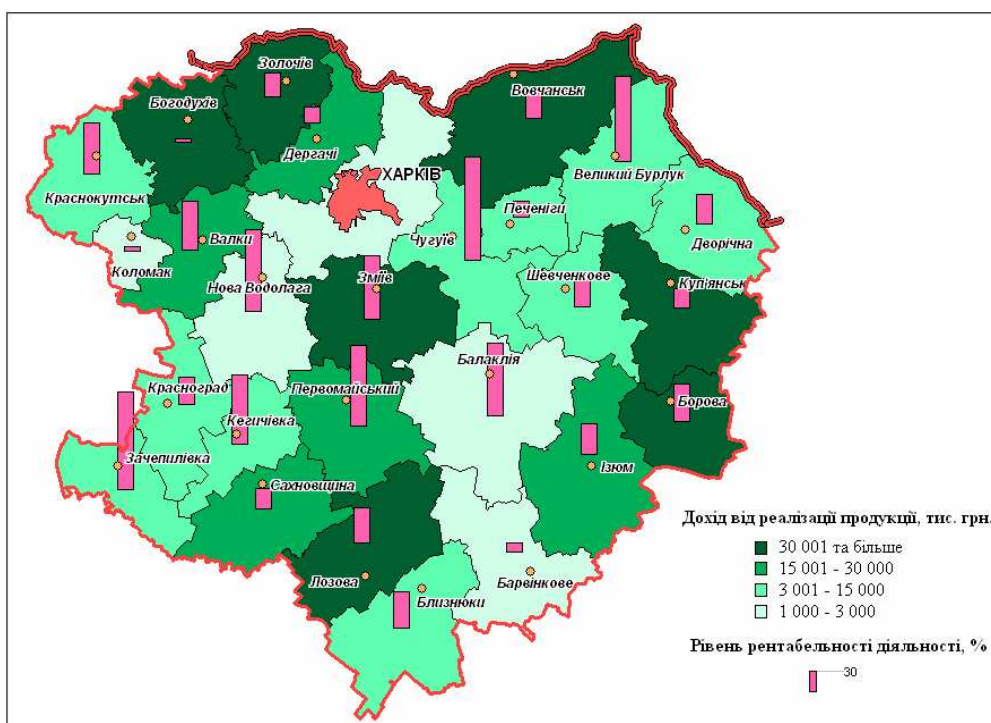

Рис. 8. Фінансові результати діяльності фермерських господарств у 2010р. за районами Харківської області (побудовано за даними [4])

Висновки. Перспективи подальших досліджень. Основними показниками розвитку фермерського господарства в Харківській області є кількість фермерських господарств та зайнятість населення в них, площа їх сільськогосподарських угідь, виробництво та реалізація сільськогосподарської продукції. Територіальні особливості розвитку фермерства в Харківській області полягають у тому, що найбільша кількість фермерських господарств зосереджена в північних, північно-західних та центральних районах, натомість незначна їх кількість у Зачепилівському, Коломацькому, Великобурлуцькому, Барвінківському, Красноградському та Балаклійському районах. Високі показники валового збору та реалізації зернових та зернобобових культур характерні переважно для периферійних районів області; найбільшими виробниками соняшнику є Вовчанський, Зміївський, Куп'янський та Борівський райони; найвищі показники урожайності та валового збору цукрових буряків – в Зміївському, Вовчанському, Дергачівському районах. В цілому у Харківській області спостерігаються значні територіальні відмінності у рівні рентабельності фермерських господарств.

Незважаючи на труднощі, які стоять перед фермерськими господарствами, можна стверджувати, що саме за цією формою малого підприємництва майбутнє аграрного комплексу як України в цілому, так і Харківської області зокрема. Важливим завданням у регіоні є зменшення територіальних диспропорцій у розвитку фермерства, сприяння ефективному розвитку фермерського господарства у всіх районах області.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про фермерське господарство» / Відомості Верховної Ради України, 2003, N 45, ст.363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
2. Розвиток фермерських господарств в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro.ua.net/economics/documents/category-95/doc-94/>
3. Тенденції економічного розвитку фермерських господарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro.ua.net/economics/documents/category-95/doc-96/>
4. Фермерські господарства Харківської області у 2010 р.: статистичний збірник / за ред. О.М. Ракітіної. – Х., Головне управління статистики у Харківській області, 2011. – 90 с.
5. Харківська область у 2010 році: [статистичний щорічник] / Головне управління статистики у Харківській області / [за редакцією О.С. Никифорова]. – Електронний ресурс на диску.